

2. En Udgravning ved Saaby Kirke.

Kirken i *Saaby* er nu som Kirker er flest, med Skib og Kor ud i eet, og et lille lavt Taarn med pyramideformet Tegltag. Kun Vaabenhuset paa Sydsiden, der i Tidens Løb er blevet gjort bredere og højere og til Slut overhælveth, giver den noget Særpræg. Korets og Tilbygningernes gotiske Blændingsgavle har i sin Tid haft Kamtakker, men disse er nu afbrudt, og Gavlkonturerne følger nu Tagfladerne, saa at deres Blændinger alle toroven begrænses af en jævnt stigende Aftrapning, en „Musetand“ i Fagsproget. Denne summariske og haandværkerpraktiske Maade, hvorpaa Kirkebygningens Brøst er afhjulpet, og hele dens store Uregelmæssighed, gør den mærkværdigt charmerende. Dertil kommer, at den ogsaa bygningshistorisk set er interessant, idet en Undersøgelse foretaget i 1935 for Nationalmuseets Kirkeværk har godtgjort, at Kirken i sin Tid maa have haft et mægtigt og sjældent rigt udformet Vesttaarn langt større end det nuværende.

Man havde længe været opmærksom paa, at der baade nord og syd for Taarnet stak Fraadstenskvadere op af Jorden, og havde tydet dette som et Bevis paa, at Kirkeskibet havde været længere end det er nu. Man skulde altsaa forud for eller ved det nuværende sengotiske Taarns Opførelse have forkortet Kirken noget. Men et senere Eftersyn viste, at begge Kirkens oprindelige Vesthjørner var bevarede og endnu kunde ses fra Rummet over Hvælvingerne. Man maatte finde en anden Forklaring paa disse Murrester, og de blev derfor udgravede. Det er ikke nødvendigt at gaa i Detaljer, de afdækkede Mures Form og Udstrækning fremgaar tilstrækkeligt af Tegningen (Fig. 6). De var meget kraftigt byggede (Murtykkelserne overalt ca. 1,40 m), og alt tydede paa, at de var samtidige med den ældste, vestlige Del af Kirken. Som denne var de byggede af godt sammenpassede Fraadstenskvadere. Disse tykke Mure har naturligvis baaret et Taarn, og dette har været af ualmindelig store Dimensioner. Dets Bredde, maalt fra Syd til Nord, har været ca. 10,80 m og dets Længde, fra Vest til Øst, godt det halve heraf, omtrent 5,50 m. Vi har set, at Sct. Olais brede Vesttaarn sandsynligvis sprang frem for Skibets Langmure, omend Bevaringstilstanden her ikke tillod at afgøre dette med Sikkerhed. Ved Saaby-Taarnet var der ingen Tvivl mulig, idet alle dets Murflugter kunde fastslås med fuldkommen Sik-

kerhed; det har til hver Side været 2 Alen (ca. 1,25 m) bredere end Kirken. Og mens det ved Sct. Olai Kirke heller ikke var muligt at afgøre, hvorledes Skillevæggen mellem Taarn og Skib, altsaa Taarnets Østmur, havde set ud, kunde ogsaa dette Spørgsmaal i Kirke Saaby klares i næsten alle Enkeltheder. Det viste sig nemlig, at store Dele af denne Østvæg endnu var bevaret og stod indkapslet i det nuværende Taarns Mure. I dette, der er en hel Del smallere end Skibet, kunde der hverken mod Nord, Vest eller Syd være bevaret noget af det ældre, bredere Taarnanlæg, om ikke af anden Grund, saa fordi de nuværende Mure her er alt for tynde (1 m). Mod Øst er Taarnmuren derimod tykkere, 1,40 m maalt i Taarnbuen. Denne sidstes Bredde svarer naturligvis til den nuværende smallere Taarnbygning, hvorfor ikke alt det oprindelige Murværk er nedbrudt her. Ved en Pudsafbankning inde i Kirkerummets Vestende, syd for Taarnbuen, blottedes Sydarmen og det halve runde Stik af en ældre Bueaabning, stammende fra det første store Taarn. Aabningens Højde var knapt 2 m, og dens ringe Bredde (ca. 1,50 m) og skæve Anbringelse, syd for Kirkens Midtakse, var i sig selv et Bevis paa, at det første Taarnanlæg havde aabnet sig med mere end een Bue ud mod Kirkeskibet. Ved at grave under Kirkens Gulv paa et passende Sted nær dens Midtakse lykkedes det at paavise den søndre, fraadstensbyggede Side af endnu en Bueaabning mellem de to Rum, og denne maatte have siddet nøjagtig midt i Taarnvæggen. Der var ingen Grund til at fortsætte Undersøgelsen videre nordpaa, idet det naturligvis maatte betragtes som givet, at der ogsaa her havde været en Aabning svarende til den først paaviste, og at der altsaa oprindelig havde været tre Buer mellem Taarn og Skib. Slet saa heldigt forløb Undersøgelsen ikke, da det gjaldt om at fastslaa, om ogsaa den næste Taarnetage havde aabnet sig ind mod Kirken. Højere oppe var der nemlig tilsyneladende ikke bevaret mere af det ældste Murværk, i det mindste ikke paa tilgængelige Steder. Der er dog alligevel ingen Grund til at beklage, at Heldet svigtede her, thi at de tre underste Bueaabninger er faldet saa lave ud, ikke engang er halvt saa høje som Kirkevæggene, taler i den Grad for endnu et Sæt Gennembrydninger højere oppe, at man trygt kan regne med disses Eksistens. Der har sandsynligvis ogsaa været tre Aabninger i denne øvre Række, og i Analogi med endnu bevarede Anlæg af denne Slags — Tveje Merløse og Fjenneslev — har de hver for sig været delt af en lille Søjle eller to, omend et haandgribeligt Bevis herfor næppe længere kan føres.

Taarngrundplanens Langstrakthed paa tværs af Kirken er endnu mere udpræget end ved Sct. Olai i Roskilde. Saaby-Taarnets Smalsider, i Nord og Syd, har nemlig kun været godt halvt saa brede som Façaderne mod Vest og Øst. Dette Forhold mellem Længde og Bredde, ret nøje 1:2, er i og for sig betydningsfuldt nok til, at man alene paa dette Grundlag burde have Lov til at regne med, at den

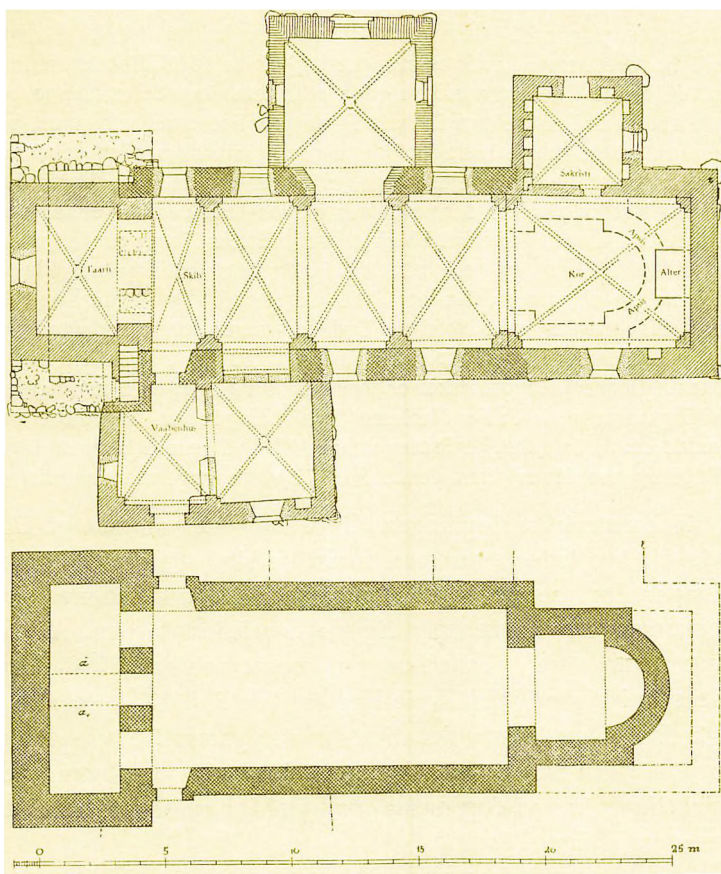

Fig. 6. Øverst Plan af Saaby Kirke som den nu ser ud, nederst en Rekonstruktion af dens oprindelige Udseende. De ved Undersøgelserne fundne Murrester er indtegnet paa den øverste Grundplan.

øverste Del af Taarnet har været tvillingdelt, selv om intet andet talte herfor. Men en lille Uregelmæssighed i de omtalte underste Taarnbuers Fordeling maa ogsaa være et Bevis for, at dette virkelig har været Tilfældet. Vi har set, at det endnu var muligt med fuldstændig Sikkerhed at fastslaa Bredden paa disse Buer og paa de to Murriller imellem dem. At Pillerne har været lige brede er klart nok, og det samme maa ogsaa gælde de to yderste Buer mod Nord og Syd. Midterbuen derimod har været mærkbart smallere end de andre. Udtrykt i Tal er Forholdet det, at Pillerne begge har været 100 cm og Yderbuerne 150 cm brede, medens Midterbuens Bredde maa have været

mindst 20 cm mindre, altsaa ca. 130 cm. Havde man frit kunnet variere Buebredderne, havde man sikkert gjort netop Midtbuen bredest, saa da denne Bue tværtimod er den smalleste, kan dette næppe betyde andet, end at Delingspillernes Plads paa Forhaand var given, bestemt af, at de skulde bære Tvillingtaarnenes mod hinanden vendende Østhjørner, og derfor maatte anbringes lodret under disse. Deres indbyrdes Afstand angiver dermed, hvor megen Luft der har været mellem de to Taarne, der skød i Vejret over Kirkens Tagryg. Taarnenes modstillede Ydervægge er vist med Punktering paa Planen (Fig. 6, Linierne a—a), deres Plan har ikke været nøjagtig kvadratisk, idet deres Sidelængder mod Nord og Syd har været større end mod Øst og Vest. Maalene er henholdsvis 5,60 og 4,80 m, Forskellen altsaa 80 cm. Denne Længdeforskel er forholdsvis nøjagtig den samme ved Tvillingtaarnene i Tveje Merløse, hvis Længde er ca. 3,65 m og Bredde ca. 3,10 m, begge Steder altsaa $\frac{1}{6}$. Ved senere Dobbelttaarne (Magleby paa Møen) kan denne Forskel være langt mere udpræget.

Rekonstruktionstegningen (Fig. 7) søger at give et Billede af, hvorledes man maa forestille sig, at Saabys Kirkes Vestparti har set ud i sine Velmagtsdage, men det maa dog bemærkes, at vi ikke kan afgøre, hvorledes de øvre Afslutninger har været. Taarnene kan meget vel have haft smaa Stenspir i Lighed med Tveje Merløse (se Fig. 12). Hele Herligheden er nu forsvundet, ligesom det gamle Koranlæg fortrængt af en fattigere Tids mere beskedne Ombygninger. Lykkeligvis kan vi dog ogsaa mod Øst for en stor Del angive den oprindelige Tilstand.

Ved Undersøgelsen af Kirkebygningen gjorde Sognepræst P. Brisson opmærksom paa, at han i sit Arkiv opbevarede en gammel Kopibog, paabegyndt 1786, som mulig kunde indeholde noget af Betydning for Bygningshistorien. Mellem det brogede, kulturhistorisk interessante Indhold fandtes der ogsaa en Del Notitser omhandlende Forandringer foretaget ved Kirken, blandt andet i 1858. Den sidste Indførsel er særlig vigtig, fordi den daværende Sognepræst har nedskrevet nogle lagttagelser, han ved denne Lejlighed gjorde. Med hans egne Ord:

„Ved Udgravningen af Gulvet under Altergulvet viste sig en muret rund Begravelse i omtrent $\frac{3}{4}$ Alens Afstand fra Alteret, af 5 Alens Diameter, aaben foroven, og altsaa sand-

synligvis bedækket med Bræddegulv, men senere opfyldt med Sand, og i hvilken fandtes Rester af mindst 2 Rækker Lig og Egetræskister. Hvem denne Familiebegravelse har tilhørt, vides ikke. Et forrustet Jern af en Kiste viste en Krans af Kroner og Blomster (Lilier?); den synes at optage hele Midten af Koret, *men blev ikke højt udgravet.*"

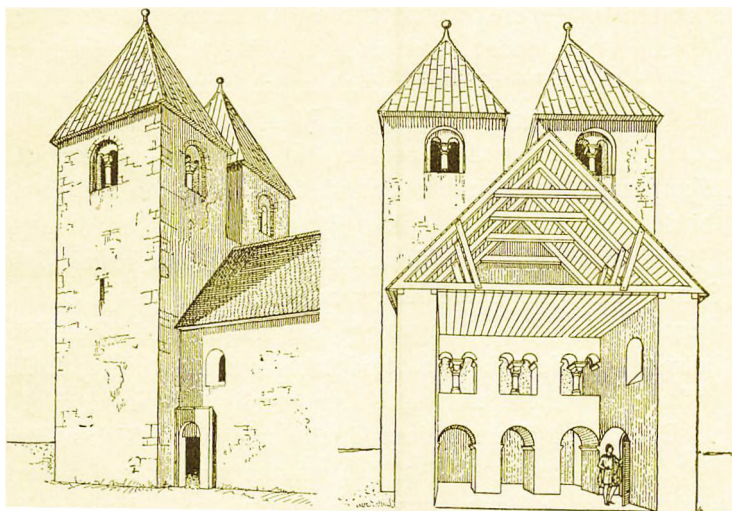

Fig. 7. Rekonstruktionsskitser af Saaby Kirkes oprindelige Taarnparti.

Vi maa være denne vaagne Mand taknemmelige for hans Notater, og da ganske særlig for de opgivne Maal. At hans Tydning af det fundne Murværk ikke kan være rigtig, er en anden Sag. Denne murede Halvcirkel — at den skulde være helt rund, er kun en Gisning, fuldt udgravet blev den jo ikke — er naturligvis ikke andet end den bevarede Fod, de underste Skifter, af Kirkens oprindelige, runde Alterhus, dens Apsis, der mod Øst har sluttet sig til det omkring 1500 nedbrudte Kor. En Familiebegravelse er det under alle Omstændigheder ikke, en saadan rund Gravkælder i en firsidet Bygning er aldrig set før, og Plads til alle de bevidnede Kister kan der daarlig have været, hvis Diameteren kun har været 5 Alen. At det netop er disse Kister, der har faaet vor Hjem-

melsmand ind paa Mistydningen, er der vel ingen Tvivl om. Foruden et lille Sakristi ved Koret har Kirken en temmelig stor Renæssancebygning paa Nordsiden, den nuværende „Husmandskirke“, der nu er inddraget i Kirkerummet og forsynet med Stolestader. Denne Udbygning har sandsynligvis oprindelig været et Gravkapel; muligvis stammer Trækisterne i Koret herfra. Sandlaget, hvori de fandtes, skyldes sikkert blot senere Hævninger og Omlægninger af Kirkens Murstensgulv, andet Steds i de citerede Notitser kan læses, at en saadan Opfyldning „skal være sket for noget over 50 Aar siden“ og andrage $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alen.

Paa Basis af de opgivne Maal er det nu muligt at rekonstruere hele Kirkens oprindelige Grundplan paa Papiret, thi dens murede Alter er ikke flyttet siden 1858. At fastslaa Korets oprindelige Bredde volder nemlig ingen Vanskelighed. Som ved alle samtidige Kirker har det været anlagt efter den Regel, at dets ydre Langvægge har flugtet med Kirkeskibets indre Murflader, d. v. s. at det har været nøjagtig 2 Murtykkelser smallere end dette (sammenlign Planerne Fig. 6).

Endnu eet lille sjældent Træk har givet Kirken Relief. Den ældste vestlige Del af det omtalte maleriske, i flere Perioder byggede Vaabenhus maa stamme fra Tiden før Taarnenes Nedbrydning¹⁶, idet det gamle Taarnpartis stærkt fremspringende sydøstre Hjørne er bevaret i Vaabenhusets Indre, og den nuværende Taarntrappe er indhugget heri. Kirkens Syddør, der er anbragt i denne indadgaaende Vinkel mellem Taarn og Skib, er stort set den gamle, omend noget forandret. Ved Undersøgelsen viste det sig, at den havde været omgivet af et fremspringende Felt, der formodentlig har været afsluttet vandret foroven (Fig. 7). Det tilsvarende, nu af et nyt Vindue stærkt ødelagte Dørsted paa Nordsiden har været udstyret paa samme Maade. Dette Træk er ret ualmindeligt i denne tidlige Periode af vor middelalderlige Arkitektur og kendes ikke fra nogen anden af de sjællandske Fraadstenskirker.

De nyeste Undersøgelser har altsaa vist, at Sct. Olai i Roskilde og Kirke Saaby med ret stor Sikkerhed kan indføres paa vor Liste over Kirker med Tvillingtaarne, og National-

musets systematiske Kirkeundersøgelser havde i Forvejen beriget denne med flere Eksempler. Alt i alt kan man nu regne, at der har været mindst et fuldt Dusin indenfor Rigets gamle Grænser, Domkirkerne med en enkelt Undtagelse fra-regnede. Langt de fleste af disse findes paa Sjælland med Møen. Udenfor disse Strøg træffer man kun Landsbykirker

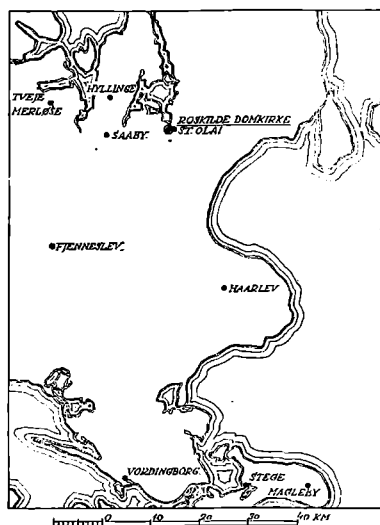

Fig. 8. Kort over sjællandske og mønske Kirker med Tvillingtaarne.

med Tvillingtaarne i Skaane, hvor man ellers yndede det brede udelte Vesttaarn. Ad Blekingekanten til ligger der to, Färlöf og Vä, begge ualmindelig store og smukke, et tredje lidet kendt og temmelig uanseligt i Hörup længere mod Syd, men af disse har kun Färlöf nogen Betydning for det følgende. Fra hele det øvrige Danmark kendes endnu intet af den Slags Anlæg. Saa godt som hele det foreliggende Materiale findes saaledes indenfor det vedføjede Korts Rammer (Fig. 8). Tvillingtaarnene turde allerede derfor være et specielt sjællandsk Fænomen, med Tyngdepunktet i Roskildeegnen.

For ikke at gøre Fremstillingen altfor tung er disse Kirkebygninger og deres Data opført nedenfor i kronologisk

Rækkefølge. I det følgende henvises til denne Oversigt samt til Grundplanerne (Fig. 9—11), der alle er gengivet i samme Maalestok, 1: 500.

Roskilde Domkirke, d. v. s. den ældste Stenkatedral, af Fraadsten, kendes fra Udgravningerne o. 1900 i den nuværende Kirkes Gulv.¹⁷

Tveje-Merløse. Kirken bestaar af Apsis, Kor og Skib samt et tvillingdelt Vesttaarn, alt bygget i een Støbning. Materialet er hovedsagelig Fraadsten, dog er der ogsaa i stor Udstrækning anvendt temmelig store, kløvede Kampesten, ikke alene nederst i Skibets, men ogsaa højt oppe i Taarnenes Mure. Efter Materialet og dettes Behandling at dømme maa Kirkebygningen tilhøre Tiden 1100—1150 og snarest falde tidligt i denne Periode, thi Stentekniken — mange overfalsede Kvadre og højst uregelmæssige Skiftegang — er den ældste kendte, og Enkeltheder, som Søjlerne i Tribuneaabningerne ind mod Skibet, er meget udviklede. Ogsaa Taarnenes Fraadstenshætter har et meget gammelt Præg; de er ikke murede af kilehuggede Sten som i en virkelig Kuppelhvælving, men Afdækningen er frembragt ved at trække hvert Skifte noget tilbage for det neden under liggende. Stenenes Lejeflader er altsaa vandrette, og denne Art Hvælvinger kan derfor mures uden nogen midlertidig Afstivning. At Merløsespirenes Hætter er murede i denne Teknik, kan næppe ses nede fra Jorden, thi man har skjult Springene i deres Flader ved at skraahugge de synlige Ender af Stenene.¹⁸

Francis Beckett¹⁹ har paavist, at den ofte rige Dekoration og arkitektoniske Opdeling, der særlig kendetegner Fraadstenskirkene i Roskildestrøget, maa være kunstneriske Laan fra den ældste Stenkatedral. Dette Synspunkt er jo ogsaa blevet lagt til Grund for nærværende Udredning af Tvillingtaarnenes oprindelige Forudsætninger, hvor Afhængigheden af Domkirken er særlig tydelig ved Tveje-Merløse. Forbillederne for Merløsespirenes bikubeagtige Stenhætter maa ifølge Francis Beckett søges i Vestfrankrig, i Akvitanien, og som en Mulighed nævnes Vesttaarnet ved Katedralen Saint-Front i Périgueux. Dette Taarn er firkantet, rejser sig i tre tydeligt markerede Etager, og krones øverst af en i Grundplan rund Stenkuppel, der bæres af en Kreds af tæstillede Søjler. Det maa indrømmes, at dette franske Taarns Tilsnit i Hovedsagen ligner Merløsetaarnene saa meget, at man nok kunde antage, at disse var dannede efter saa stort et Forbillede. At Périgueux ligger lidt vel langt af Led, betyder maaske heroverfor ikke saa meget. Vigtigere er Tidsforskellen mellem de to Bygninger. Saint-Front, i hvilken der forøvrigt nu næppe er een gammel Sten tilbage, idet den siden 1856 er blevet totalt ombygget uden smaaligt Hensyn til dens oprindelige Udseende, blev først paabegyndt

efter den ældre fladloftede Kirkes Brand i 1120, og færdig er den næppe blevet, før Værnehelgenernes Ben i 1173 blev overført til den, Taarnet naturligtvis sidst.²⁰ Tveje-Merløse Kirke derimod maa være ældre, sandsynligvis fra første Fjerdedel af det 12. Aarhundrede.

At Merløsetaarnenes Forudsætninger alligevel maa søges i Frankrig er givet, eftersom saadanne Spir helt af Sten, fra Tiden 1000—1100, næppe kendes fra det øvrige Evropa. Som paapeget af Francis Beckett er der tydelige normanniske Reminiscenser i den ældste danske Stenbygningskunst, og da i Normandiet selv Landsbykirkernes Taarne ofte har Stenspir²¹ bygget i Udkrugningsteknik²² — ikke kupelagtige som i Périgueux — er det sandsynligvis i dem, man maa se de egentlige Forbilleder for Merløsehættene — via den ældste Roskildekathedrals Taarne. De normanniske Stenspir er dog trods deres primitive Udkrugningsteknik meget drevent byggede, som man kunde vente efter denne Bygningsskoles høje Stade, og det er jo muligt, at de hypotetiske Stenspir paa Fraadstensdomkirken i Roskilde var lige saa præcist udførte. Merløsehættene er mere kluntede; de er i Hovedsagen firsidede som de normanniske, men deres Hjørner, Pyramidens Kanter, er man sluppet lettere fra ved at runde dem. Disse hvælvede Hætter har faaet nøjagtig det Udseende man maatte vente, naar en saadan mere krævende Konstruktion søgtes løst ved Hjælp af en primitiv Teknik, uden Støtte af en hjemlig Udvikling. Ligesom Karvesnittet er Udkrugningstekniken paa een Gang urgammel og tidløs, netop fordi den er primitiv. Det er da intet Under, at baade de gamle irske Vagt- og Kirketaarnes runde Kubespir²³ og de moderne italienske „Trullo“-huse²⁴ i det træfattige Apulien i høj Grad ligner Merløsespirenes rundede Stenhætter.

Kirke Hyllinge. Af den gamle, fraadstensbyggede Kirke er nu kun Apsis og Kor bevaret. Den første har en ganske fin Rundbuefrise, hvilende paa flade, trekantede Konsoller med Dækliste og Slutkugle forneden. Murene i det lange Kirkeskib er sikkert de gamle, men er saa overpudsede, at intet afgørende kan siges uden Pudsafbankninger. At dømme efter Skibets Længde maa Taarnene have været indbygget i dets Vestende paa samme Maade som i Merløse; de har altsaa næppe staaet uden for Kirkens nuværende Vestgavl. Kirkebygningens oprindelige Dele er vistnok ikke yngre end Tveje-Merløse (1100—1125)²⁵

Kirke Saaby.

Sct. Olai i Roskilde.

Fjenneslev. Kirken, der er bygget af groft kvaderhuggede Kampesten, bestaar af Apsis, Kor og Skib, og er sandsynligvis opført kort efter 1100 af Skjalm Hvide²⁶. Tvillingtaarnene, der er af Tegl, er indbygget, vel af Absalon, i Aarhundredets anden Halvdel — næppe særlig sent i dette Tidsrum. Arbejder af den Stenmester, der har hugget Baserne til de to Søjler, som inde i Kirken bærer Taarnenes Øst-

mure, kendes nemlig baade fra Kalundborg og Roskilde Domkirke („Hvideslægtens Stenmester“), og Tribunesøjlernes Brændtlerskapitæler ligner i høj Grad et Kapitæl fundet paa Plads ved en af Sorø Kirkes søndre Sideskibsportaler.²⁷

Färlöf (Skaane, nær Kristiansstad). Kirken bestaar af Apsis, Kor, Skib og Tvillingtaarn, alt vistnok opført i een Støbning. Materialet er raa og kløvet Kamp med Hjørner og Indfatninger af velbehandlede Granitkvadere. Taarnrummet, der er tredelt, dækkes af tre Tøndehvælv, der er muret af Tegl. Taarnene springer ca. 113 cm frem for Kirkens Langmure, og i de derved dannede Vinkler er dens Portaler anbragt. Sydportalen omgives af en mærkelig Baldakin, som hviler paa to slanke Granitsøjler. En Del ældre arkitektoniske Led er anvendt i Taarnenes Glamhuller.²⁸ Opførelsestiden sættes af William Anderson til o. 1180.²⁹

Haarlev bestaar af Apsis, Kor og Skib³⁰. Det sidste har fortykkede Mure i Vest, der viser, at der her oprindeligt har været et Tvillingtaarn med omtrent 20 cm Fremspring for Langmurene. Om de bærende Led under Taarnpartiets Østvæg vides kun med Sikkerhed, at der yderst til hver Side, i en Afstand af en god Meter fra Langvæggene, har staaet en svær Rundpille (fundet ved Udgravning). Afstanden mellem disse to Rundpiller eller Søjler er saa stor, at der ikke kan være Tvivl om, at der har været en tredje Pille imellem dem. I Analogi med Färlöf er denne gengivet firkantet paa Planen (Fig. 0). Kirkebygningen maa stamme fra 2. Halvdel af 12. Aarh., eftersom Apsidens Halvkuppel og Korets Ribbehvælv, der i Konstruktion er en fuldstændig Parallel til de ældste Hvælvinger i Sorø Kirkes Sideskib, er bygget af Munkesten. Materialet er ellers Kridtsten, og Kirken har mange fine Detaljer i Teglstensmaner (f. Eks. har Vinduesbuerne Pyntestik af krumt huggede Løbere). Dens Opførelse falder antagelig i Tiden 1180—90.

Vordingborg. Paa Pladsen indenfor Vordingborg Slots Ringmure, nær Gaasetaarnet, laa der indtil o. 1718 en gammel Apsidekirke, hvis Fundamenter blev afdækket i Løbet af Aarene 1894—1900. Mod Vest var Grundvoldene saa svære, at der ingen Tvivl kunde være om, at Kirken oprindeligt havde haft et Taarn, der havde haft to Buer hvilende paa en rund Midtpille ind mod Kirkerummet. Taarnets aflange Grundplan tyder paa, at det har været tvillingdelt. En Søjlebase i „Hvideslægtens Stenmester“s Stil, der henstod ved Bykirken, har formodentlig hørt til den omtalte runde Søjle under Taarnbuerne. Kirkebygningen, der var af Munkesten, og hvis rige Sokkelprofil stedvis var bevaret, er antagelig opført af Valdemar d. Store.³¹

Stegge. Den oprindelige romanske Bykirke, der for en stor Del staaar bevaret i den nuværende, bestod af Apsis, Kor og Skib med senere tilbygget Tvillingtaarn i Vest — alt opført af Tegl. Langhuset var toskibet, og denne forsigtige Overhvælvning tyder paa, at Kir-

ken stammer fra de sidste Aartier af 12. Aarhundrede, hvilket bekræftes af Formsten, stammende bl. a. fra Hvælvingspiller, der nu opbevares i Møens Museum. Tvillingtaarnet kan næppe være meget yngre end Kirkebygningen iøvrigt. Af Tilsnit har det været dekadent, idet der kun har været o. 70 cm Afstand mellem Taarnene, hvis mod hinanden vendende Vægge da, som det er Tilfældet i det beslægtede Anlæg i Magleby, har været baaret af en enkelt bred Gjordbue. Kirkens svarer i Maal ret nøje til Slotskirken i Vordingborg. Skib, Kor og Apsis er vel opført kort før, Taarnanlægget kort efter 1200.³²

Magleby. Af Kirkens nuværende Langhus udgøres den vestre Halvdel af et romansk Kirkeskib fra Tiden omkring 1200. Om denne oprindelige Kirke foruden Kor ogsaa har haft en Apsis kan ikke afgøres, omend det vel er det mest nærliggende. Foran den ældre Murstenskirkes Vestgavl er der — vel kort efter 1200 — tilbygget et Tvillingtaarn, der endnu er fuldstændig bevaret. Ogsaa her er der kun meget lidt Luft (o. 70 cm) mellem Smaataarnene, og disses Indervægge bæres af en fælles Gjordbue. Taarnrummet, der som i Stege har haft to Bueaabninger ind mod Langkirken, har oprindelig været dækket af to plumpe Grathælv, hvis Overside har dannet et fuldstændig plant Gulv (jfr. Hvælvene i Gumlösa Kirke i Skaane, indviet 1191). Mod Vest har Hjørnerne svære Stræbepiller.³³

Vä og Hörup (Skaane) er ikke medtaget i denne Udredning. Vä er en Klosterkirke fra Midten af 12. Aarhundrede, og Tribunen mellem Taarnene er her næppe nogen Herskabsstol. Mod Kirken har denne nemlig en Alternische mellem de to søjledele Bueaabninger, hvilket røber, at Tribunen er indrettet til gudstjenestelig Brug. Hörup Kirkes Tvillingtaarne er nybyggede efter gamle Spor, og Hallen under dem har kun een Bue ind til Kirkerummet. Tribune findes ikke.³⁴

Som venteligt er disse Kirker ikke lige gamle, omend ingen af dem kan være nævneværdigt yngre end Tiden omkring 1200 (Vordingborg Slotskirke, Stege og Magleby). Tidsmæssigt kan man ganske groft dele dem i to Grupper efter Materialet, de er opført af, idet Halvdelen af dem helt eller delvis er byggede af Tegl³⁵, af de øvrige er en enkelt, Vä, af Sandsten, en anden, Hörup, af Kalksten. De fem, der bliver til Rest, er alle af Fraadsten. De førstnævnte Kirker røber sig dermed tydeligt nok som de yngste, byggede efter Teglstensteknikens Opkomst, og derfor senere end Tiden 1160—1170, og deres Stilpræg bekræfter dette. Noget nærmere Slægtskab udover det System, de er byggede efter, er der ikke imellem dem, naar man undtager, at Maglebys

Taarnanlæg maa have været en tro Kopi af Stege Kirkes nu kun delvist bevarede Tvillingtaarne; begge er de, som Taarnene i Fjenneslev, senere Tilbygninger.

Af særlig Betydning for Tvillingtaarnets Udviklingshistorie er de fem fraadstensbyggede Anlæg i Roskildeegnen. Efter Materialet at dømme kan nemlig ingen af disse Kirker være ret meget yngre end ca. 1125, snarest er de noget ældre. Een af dem, den ældre Stenkathedral i Roskilde, hvis Grundvolde man har fundet under den nuværende Domkirkes Gulv, er sikkert ældre end 1084.

Næst efter, eller snarere jævnsides med, selve Tvillingdelingen, er det den gennembrudte og ofte arkitektonisk rige Væg mellem Taarn og Skib, der er det smukkeste og mest karakteristiske Træk ved de her behandlede Taarnanlæg. Desværre ogsaa deres svage Punkt, idet en meget stor Del af Taarnenes Vægt mod Øst bæres af ganske faa forholdsvis spinkle Piller eller Søjler. Disse Konstruktioner er gennemgaaende meget dristige, det er i Virkeligheden et helt Vidunder, at noget af dem overhovedet staar bevaret den Dag i Dag. At det mest hasarderede af dem alle, Tveje Merløse, har kunnet bevares, er et rent Slumpetræf og skyldes vel ene og alene, at Taarnene her er saa bitte smaa og derfor vejer mindre end det gennemgaaende har været Tilfældet. Ved Restaurationen i 90'erne var Pillernes Tilstand ogsaa her højst betænkelig, og Taarnenes Mure maatte sammenbindes med Jernankre paa alle Leder.

Det er muligt, at disse Anlæg har været dyre at vedligeholde, og derfor er blevet nedbrudt i en fattigere Tid, saa meget mere, som de daarligt afgav Plads for Klokkerne og slet ikke taalte de Rystelser, der blev foraarsaget af disse. En enkelt ofte citeret Passus i Kaldsbogen lyder: „Anno 1761 den 3. Marts overgik Hyllinge Kirke den uheldige Hændelse, at da der blev ringet med Klokkerne ... faldt begge Kirke-taarne, som den forhen var ziret med, lige over Kirkens Hvælvinger, hvorved fem Mennesker bleve ihjelslagne.“ Taarnene faldt mod Øst, ind over Kirkerummet; ogsaa her har det da været den for stærkt gennembrudte Væg mellem Taarnrum

og Skib, der blev skæbnesvanger. Men Middelalderens Bygmestre arbejdede ellers ikke ud i det blaa, de har sikkert meget vel vidst, at de med disse Konstruktioner strejfede det Muliges Grænser. Man har da Ret til at undre sig over, at de alligevel Gang paa Gang indlod sig paa disse vovelige Konstruktioner.

I Kirken med Tvillingtaarn har vi den danske Landsbykirke i sin rigeste Udformning. Betegnende nok har alle de kendte Kirker af denne Art haft Korrundinger, Apsider (Planerne Fig. 9-11, kun Maglebys østlige Afslutning er ukendt). Saa godt som alle er de ualmindelig store, og desuden har de i flere Tilfælde haft et Taarnstokværk med Bueaabninger ind til Kirken, der var velegnet til Herskabsstol. Alt dette tyder paa, at disse arkitektonisk fremragende Bygninger er Herremandskirker, opførte af Storgodsbesiddere, omend dette kun er ganske sikkert for Tveje Merløses og Fjenneslevs Vedkommende, der begge maa være byggede som Gaardkirker af Hvideslægten. Vordingborg gamle Slotskirke, paa hvilken Hvideslægts Stenmester synes at have arbejdet, er vel bygget af Kongen, Danmarks første Herremand, og Jakob Sune-søn, ligeledes en Hvideætling, har sandsynligvis været Stege Kirkes Bygherre. Der er noget, der tyder paa, at ogsaa Sct. Olai i Roskilde er bygget af en eller anden Stormand, thi medens der ikke blev fundet en eneste Grav i Kirkens Vestende, saa laa der hele 7 murede Fraadstensbegravelser i det ikke særlig store Taarnrum (Fig. 2 E-K); den fortrolige Maade, hvorpaa alle de dog næppe lige gamle, i to Grupper samlede Grave, var byggede op ad hinanden, med Benyttelse af de ældre Graves Sider, skyldes vel nok, at det her drejer sig om Familiebegravelser.³⁶ Det vilde være meget naturligt, om den Stormandsslægt, der byggede Kirken og sørgede for en standsmæssig Herskabsstol for sig selv, ogsaa havde forbeholdt sig Gravplads under denne.

At adskillige af disse Kirker har en Tribune under Taarnene, er da den rene Funktionalisme, det har i flere Tilfælde, betegnende nok ved de ældste, været et Krav man stillede Bygmesteren, at han reserverede sin Bygherre og dennes

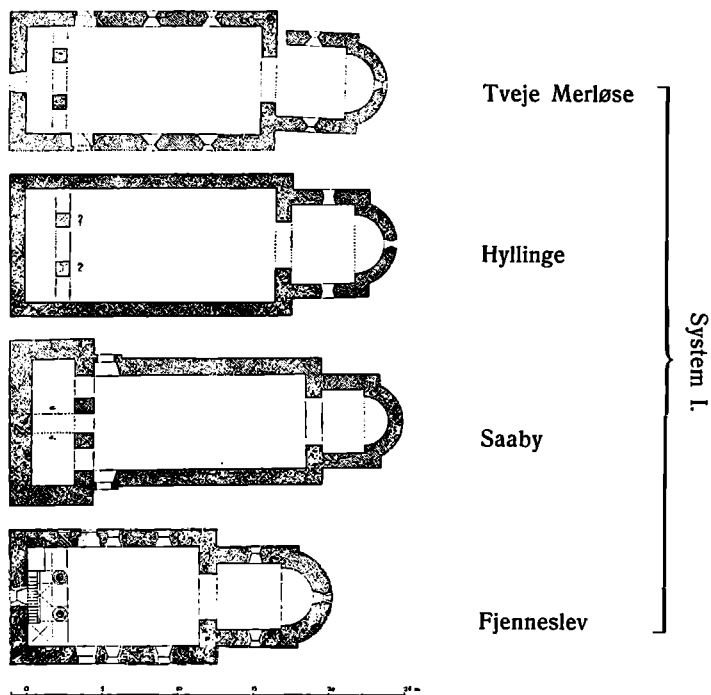
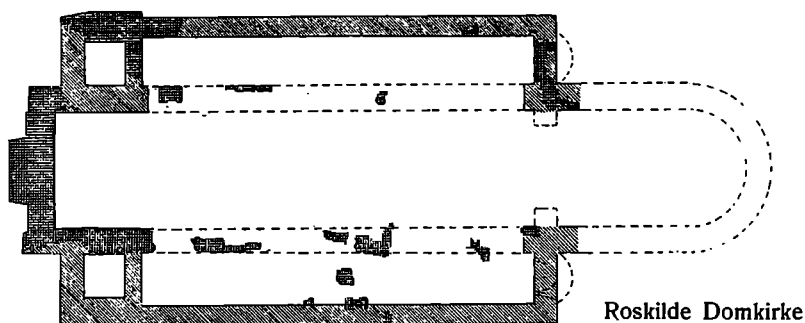

Fig. 9. Øverst Plan af Fraadstenskatedralen i Roskilde, den nuværende Domkirkes Forgænger; derunder Grundplaner af de fire ældste sjællandske Landsbykirker med Tvillingtaarne, der er opført under Paavirkning fra Domkirken (1:500).